

Ա. Մ. ԲԱՐՍԵՂՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ԳԵՈՐԾՏԱՆԻԿԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՇՈՒՐՋԸ

Գեոբոտանիկական կենսաբանական գիտությունների համաստեղությունում առաջնակարգ տեղ է գրավում, այն ուսմունք է բուսական ծածկույթի մասին:

Հայաստանի բուսական ծածկույթը, չնայած իր չնչին տարածությանը՝ ընդամենը 30000 քառ. կմ, աչքի է ընկնում բուսական համայնապատկերների իր արտակարգ բազմազանությամբ: Ռուս մեծ հետաբուսաբան Ա. Ն. Կրիշտաֆովիչը, այցելելով մեր երկիրը, այն իրավամբ համարել է աշխարհի բուսական ծածկույթի խալտարդեությունն արտացոլող չգերազանցված թանգարաններից մեկը:

Հայաստանի բուսական աշխարհի արտակարգ խալտարդեությունը արգասիք է երկրի կեղևի բարդ երկրաբանական կառուցվածքի, կլիմայի, հողի բազմազանության, ունիեֆի խիստ տատանումների և, որ ամենակարևորն է, ֆլորոգենետիկական տեսակետից միանգամայն նպաստավոր աշխարհագրական դիրքի:

Հայաստանը գտնվում է ֆլորիստիկական տեսակետից միմյանցից զգալի չափով տարբերվող այնպիսի խոշոր նահանգների շփման վայրում, ինչպիսիք են՝ կովկասյան մեզոֆիլ, իրանական քսերոֆիլ և արևելամիջերկրածովյան շոր սուբտրոպիկ կենտրոնները [9, 43]:

Ինչպես Հայաստանի ֆլորայի, նույնպես և բուսական ծածկույթի ուսումնասիրությունները պատմական առումով կարելի է բաժանել երկու շրջանի՝ մինչհեղափոխական և հետհեղափոխական:

Մինչհեղափոխական շրջանի գեոբոտանիկական ուսումնասիրությունները կապված են արևմրտանրոպական բուսաբանների անվան հետ: Հայաստանի բուսականության առաջին հետազոտողը հանդիսացել է նշանավոր բուսաբան Տուրնեֆորը [63], որը 1700—1702 թվականներին այցելելով Հայաստան, շրջել է Արարատյան դաշտավայրի աղուտ անապատներով և հետո բարձրացել Արարատ սարը: Հետաքրքրական է նշել, որ բուսական ծածկույթի ուղղահայաց դաստիկանության օրինաչափությունը առաջին անգամ հայտնաբերել է Տուրնեֆորը Արարատ սարը բարձրանալուց հետո: Այս կապակցությամբ անվանի բուսաբան Ֆեդչենկոն [49] միանգամայն իրավացիորեն նշել է. «Արարատը Հայրենական գեոբոտանիկական գիտության զարգացման ակունքն է»:

Մինչհեղափոխական ժամանակաշրջանի նշանակալից գեոբոտանիկական ուսումնասիրություններից են ղերմանացի գիտնական Կարլ Կոխի [60—62] աշխատությունները, տպագրված շուրջ մեկ և կես դար առաջ: Այստեղ սխեմատիկ ձևով նկարագրված և քարտեզագրված է Լոռու, Շիրակի և Արարատյան դաշտավայրի բուսականությունը: Մեր երկրի հարուստ ֆլորան և բուսականությունը դաջթակղել է նաև արևմտաեվրոպական բազմաթիվ այլ բուսաբանների՝ Բուսայեին և Բուկսբաումին, Մարշալ Բիրերշտեյնին և Գյուլդենշտային, Հոհենակերին և Բիզեին, Կարլ-Կոխին և Ռադեին, Մորից Վագներին ու Շովիցին: Վերջիններս տրանսպորտային և համաճարակային հիվանդությունների դժվարին պայմաններում այցելել են Հայաստան և կատարել ֆլորիստիկ կամ բուսաաշխարհագրական տիպի ոչ խորը հետազոտություններ: Այդ ժամանակաշրջանում բուսաբանները սահմանափակվում էին լոկ բույսերի հավաքածուներ կազմելով ու առանձին տեսակների նկարագրությամբ: Պետք է նշել, որ Հայաստանից հավաքած բույսերի հավաքածուները, որպես կանոն, դուրս էր տարվում, կամ յավազույն ղեկքում հանգրվանում արտասահմանյան որևէ քաղաքում:

Հետագայում, Հայաստանը ցարական Ռուսաստանին միանալուց հետո, արևմտաեվրոպական բուսաբաններին միացան նաև ռուս բուսաբաններ Գրինիվիցկին, Մեդվեդևը, Վորոնովը, Ֆոմինը, Բուշը, Կուզնեցովը, Լևանդովսկին, Խոջյատովսկին, Գրոսգեյմը, Գլասկոն, Սկիբիցկին և ուրիշներ: Այդ շրջանի բուսաբանական ուսումնասիրությունները կրում էին դիպվածային բնույթ:

Հայաստանի բուսական ծածկույթը ուսումնասիրող առաջին հայ բուսաբանը եղել է Ա. Ա. Քալանթարը, որը անցյալ դարի վերջին տարիներին ուսումնասիրել է Արագածի զանգվածի արոտավայրերը [19, 20]։

Հայաստանի բուսականության առանձնահատկությունների ավելի խորը, բազմակողմանի և ոլլանաչափ ուսումնասիրությունները հնարավոր դարձան միայն սովետական իշխանության հաստատումից հետո։ 1917—1923 թթ. Հայաստանի բուսական ծածկույթի ուսումնասիրման համար մասնագետներ էին ուղարկում ՍՍՀՄ գիտությունների ակադեմիան, միութենական հողօգտագործության և հանրապետությունների շրջանացման պետական կոմիտեն։ Այդ նկատառումներից հինելով, 1923 թ. Հայաստան գործուղվեց Օ. Մ. Զեդեիմեյերը, որի «Գիլիի ջրա-ճահճային բուսականությունը» աշխատությունը [11] լուրջ ներդրում էր հանրապետությունում գեոբոտանիկական մտքի զարգացման գործում։

Հետհեղափոխական ժամանակաշրջանում համարյա բոլոր բուսաբանները զբաղված էին ֆլորայի ինվենտարիզացիայով, որը և հող նախապատրաստեց գեոբոտանիկական տիպի հետազոտությունների սաղմնավորման ու հետագա զարգացման համար։

Հետապայում, ժողովրդական տնտեսության մի շարք ճյուղերի զարգացման զուգընթաց, նրանք և կան գեոբոտանիկական գիտության զարգացման ինքնուրույն սջախներ, ինչպիսիք էին անասնաբուժական ինստիտուտի բուսաբանության և մարգագետնաբուծության ամբիոնը անասնաբուժական ինստիտուտի մարգագետնաբուծության և կերահայթայթման բաժինը, պետական համալսարանի բուսաբանության կաբինետը, գյուղատնտեսական ինստիտուտի բուսաբանության ամբիոնը։ Գեոբոտանիկական զարգացում էր բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների համապատասխան ամբիոններում։ Աստիճանաբար մեզ մոտ հանդես եկան նոր կադրեր, բազմակողմանի զարգացած բուսաբաններ՝ Ա. Ա. Գրոսգեյմ, Ն. Ա. Տրոիցկի, Ա. Լ. Թախտաջյան, Ա. Գ. Արարատյան, Ա. Կ. Մաղաբյան, Ս. Գ. Թամամշյան, Ե. Ս. Ղազարյան, Գ. Դ. Յարոշենկո, Պ. Դ. Յարոշենկո և ուրիշներ։ Հենց այս կադրերի բազայի վրա էլ հետագայում ստեղծվեցին Հայկական ՍՍՀ ԳԱ բուսաբանական ինստիտուտը և այգին։ Այդ բնագավառում անգնահատելի մեծ դեր են խաղացել նաև Ա. Բ. Շելկովնիկովի կողմից հիմնադրված բնա-պատմական թանգարանը և Անդրկովկասյան անտառաբուծական ինստիտուտը։

1925—1935 թթ. մեկը մյուսին հաջորդեցին բազմաթիվ հետաքրքիր գեոբոտանիկական աշխատություններ [11—15, 21, 22, 24—26, 45, 46, 52—54]։ Սեանի ավազանի, աղուտների, կիսաանապատների, խոտհարքների, արոտների և անտառային բուսականության տիրապետող ֆորմացիաների վերաբերյալ։

Հայաստանի բուսական ծածկույթի առաջին ուսումնասիրողները՝ Ա. Ա. Գրոսգեյմ, Օ. Մ. Զեդեիմեյեր, Ն. Ի. Կուլենցով, Ն. Ա. Տրոիցկի, Ա. Լ. Թախտաջյան, է. Ն. Կարա-Մուրզա, լայն դիսպլոմի բուսաբաններ էին, ֆլորիստներ և, բնականաբար, չէին կարող ավելի մանրազնին գեոբոտանիկական ուսումնասիրություններ կատարել, մանավանդ, որ նրանցից շատերի գործունեության ոլորտը չէր սահմանափակվում միայն Հայաստանով։ Որպես օրինակ կարելի է հիշատակել «Ակնարկ Հայաստանի բուսական ծածկույթի մասին» աշխատությունը [8]։ Չնայած այն թեղիսային բնույթ է կրում, բայց ընդհանուր պծերով բնութագրում է հանրապետությունում տարածված՝ բուսականության համարյա բոլոր տիպերը։

Գեոբոտանիկական գիտության արմատական զարգացման գործում մեծ դեր խաղաց նաև հանրապետության գիտահետազոտական հիմնարկների և բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների համապատասխան մասնագետների բազայի վրա ստեղծված կենսաբանության գիտահետազոտական ինստիտուտը, որը հետագայում (1933 թ.) վերանվանվեց ՍՍՀՄ ԳԱ Հայկական ֆիլիալի բիոլոգիական ինստիտուտ։ Կապը միութենական ակադեմիայի առաջավոր գիտնականների՝ Վ. Ի. Կոմարովի, Ն. Ի. Վավիլովի, Բ. Կ. Շիշկինի, Ն. Ի. Կուլենցովի, Ն. Ա. Բուշի և ուրիշների հետ՝ նոր թափ հաղորդեց տեղի բուսաբաններին։ Այդ ժամանակից սկսեցին կազմակերպվել նպատակային կոմպլեքս արշավախմբեր ղեկի հանրապետության տարբեր շրջաններում հատկապես անտառային, մարգագետնային և մուլախոտային բուսականության ուսումնասիրության ուղղությամբ [2, 4, 27, 37, 41, 46]։ Բացի ժողովրդական տնտեսության համար հույժ կարևոր պրակտիկ հարցերից, որոնք առնչվում էին մուլախոտային բուսականության դեմ պայքարելու, անտառները, խոտհարքները և արոտավայրերը ռացիոնալ ձևով օգտագործելու կամ վերարտադրելու հետ, հանրապետության գեոբոտանիկներն զբաղվում էին տեսական այնպիսի կարևոր պրոբլեմներով, ինչպիսիք են բուսաաշխարհագրական շրջանացումը, առանձին բուսական տիպերի փոխհարաբերությունները, ծագումը, քարտեզագրումը [9, 11, 41] և այլն։

Գեոքոտանիկական դիտության հետագա զարգացմանը մեծ չափով նպաստեց Արմֆանի կազմում գիտական նոր հիմնարկների՝ բուսաբանական այգու (1936) և բուսաբանական ինստիտուտի (1938) հիմնադրումը:

Այգու տերիտորիայում հիմնադրվեց Հայաստանի կարևորագույն բուսական տիպերի ցուցադրական բաժին Ա. Կ. Մաղաքյանի ղեկավարությամբ, իսկ ինստիտուտի կազմում ցտեղծվեց գեոքոտանիկայի և էկոլոգիայի սեկտոր, որի ղեկավարությունը հանձնվեց բաղմավաստակ դիտական Պ. Դ. Յարոշենկոյին:

Հանրապետությունում ծավալվեց շատ բեղմնավոր գիտական գործունեություն, մեկը մյուսին հաջորդեցին այնպիսի հիմնական մենագրություններ, ինչպիսիք են «Հայաստանի բուսական ծածկույթը» [28], «Հայաստանի բուսաաշխարհագրական ակնարկ» [43], «Հայաստանի մերկացած քառաժայռերի քսերոֆիտ բուսականությունը» [42], «Հայաստանի բուսական ծածկույթի զարգացման պատմությունը» [44], «Բարձր լեռնային բուսականության պատմության շուրջը» [48], «Զանգեզուրի անտառները» [10], առանձին շրջանների կամ լեռնային զանգվածների (Գորիս, Սիսիան, Հրազդան, Արթիկ, Մեղրի, Ապարան, Արագած, Կապուտջուղ, Զանգեզուր, Ալմաղան և այլն [25, 27, 29, 31, 58] բուսականության ուսումնասիրմանը նվիրված աշխատություններ: Վերոհիշյալ աշխատություններում լուսաբանվում էին գեոքոտանիկական դիտության բաղմավարի հրատապ հարցեր՝ բուսականության ծագման պատմական ուղիները, հիմնական տիպերի և ֆորմացիաների աշխարհագրական տարածման առանձնահատկությունները, նրանց փոխազդեցության բնորոշ կողմերը, որոնք, անկասկած, կարևոր նշանակություն ունեն բուսական ծածկույթի և ֆլորայի զարգացման օրինաչափություններն ըմբռնելու և ժողտնտեսության մեջ նրանց օգտագործելու համար:

1938—1948 թթ. գեոքոտանիկական աշխատանքները ծավալվում էին միաժամանակ տարբեր գիտական հաստատություններում:

Պետական համալսարանում՝ քսերոֆիտ բուսականության ֆորմացիաների ուսումնասիրության ուղղությամբ [40, 51]:

Անասնաբուժական ինստիտուտի մարգագետնաբուծության և կերահայթայթման բաժնում՝ արոտավայրային բուսականության ուսումնասիրման ուղղությամբ [1, 18, 28, 30, 31]: Այստեղ տարվող գիտահետազոտական աշխատանքները իրագործվել են Ա. Կ. Մաղաքյանի ղեկավարությամբ, իսկ հետագայում ավարտվել պրոֆեսոր Շ. Մ. Աղաբաբյանի կողմից: Այս աշխատանքների շնորհիվ կազմվել են հանրապետության կերային տարածությունների և բուսական ծածկույթի քարտեզներ, հրատարակվել են մի շարք աշխատությունների և բուսական ծածկույթի քարտեզներ, հրատարակվել են մի շարք աշխատություններ՝ նվիրված առանձին շրջանների կամ լեռնային զանգվածների բուսականությանը: Բաժնի աշխատանքային գործունեության երկրորդ ուղղությունը վայրի կերաբույսերի սերմային էլիտաների և արդյունավետության բարձրացման միջոցառումների մշակումն է, կապված արոտավայրերի բարելավման ու պարարտացման հետ:

Անասնաբուժական ինստիտուտի բուսաբանության և մարգագետնաբուծության ամբիոնում [18, 28, 29, 46]: Ամբիոնի գիտական գործունեության հիմնական ուղղությունը հանդիսացել են Հայկական ՍՍՀ առանձին շրջանների մարգագետնային բուսականության ուսումնասիրությունները, նպատակ ունենալով բացահայտել նրանց կերային արժեքը: Վերջին տասնամյակում այստեղ աշխատանքներ են տարվում նաև ինդիկացիոն գեոքոտանիկայի ուղղությամբ, մասնավորապես քննության են առնվում բուսականության կազմի և արդյունավետության վրա միկրոէլեմենտների ներգործության հետ կապված հարցեր:

Գյուղատնտեսական ինստիտուտի բուսաբանության և բուսաբուծության ամբիոններում ծավալվող գեոքոտանիկական աշխատանքներն ուղղված էին մոլախոտային բուսականության ուսումնասիրությանը [2—5]: Ժողտնտեսության համար կարևոր նշանակություն ունեցող այդ աշխատանքների արդյունքները տպագրվել են շուրջ երկու տասնյակ մենագրություններում և հոդվածներում:

Կիրովականի անտառ-փորձակայանում անտառային գեոքոտանիկայի ուղղությամբ [32, 54]:

Անհրաժեշտ է նշել, որ վերը հիշատակված գիտական հաստատությունները գործում էին քիչ թե շատ համակցված, քանի որ նրանց բոլոր առաջատար աշխատակիցները միաժամանակ աշխատում էին 2—3 ինստիտուտում:

Գեոքոտանիկական դիտության տեսական ու գործնական կարևորագույն հարցերի լուսաբանման կենտրոնը իրականում հանդիսանում էր ԳԱ Բուսաբանական ինստիտուտը, հանձինս նրա անխոնջ մշակների՝ Պ. Դ. Յարոշենկո, Գ. Դ. Յարոշենկո, Ա. Կ. Մաղաքյան, Ա. Լ. Թախտաչյան, Ա. Ա. Ֆյոդորով, Ա. Ի. Իվանովա, Ս. Գ. Նարինյան: Նրանց շուրջ քսանամյա արդյունավետ գիտական գործունեության շնորհիվ բնութագրվեցին Հայաստանի բուսական ծածկույթի համարյա

բոլոր հանգուցային տիպերը, արվեցին բաղմաթիվ պրակտիկ առաջարկություններ անտառային, արոտավայրային ու խոտհարքային բուսականության ռացիոնալ օգտագործման և տնտեսական արդյունավետության բարձրացման ուղղությամբ, կազմվեց Հայաստանի բուսական ծածկոցի և մարգագետինների նախնական քարտեզներ, Ադրբեջանի և Վրաստանի բուսաբանների (Մ. Խ. Սախոկիա, Դ. Ի. Սոսնովսկի, Լ. Ի. Պրիլիպկո) հետ միասին կազմվեց Անդրկովկասի բուսականության քարտեզը և այլն:

Այդ շրջանում հայ գեոբոտանիկների գործունեության շրջանակները դուրս էին գալիս հանրապետության սահմաններից: Այդ կապակցությամբ բավական է հիշատակել Հայաստանի և Անդրկովկասի բուսական ծածկույթի ուսումնասիրման բազայի վրա տպագրված այնպիսի մոնոմենտալ աշխատություններ, ինչպիսիք են «Անդրկովկասի բարձր լեռնային մարգագետինների դարգացման էտապները» [30], Անդրկովկասի ալպյան գորգերը և նրանց ծագումը [42], «Լեռնային արոտներ և խոտհարքներ» [1], «Բուսական ծածկույթի ուսումնասիրության հիմունքները», «Անդրկովկասի բուսական ծածկույթի փոփոխության դինամիկան» [52] և այլն: Հետաքրքրական է նշել, որ այդ տարիներին բուսական ծածկույթի ուսումնասիրման տեսակետից Հայաստանը համարվում էր Միության ամենաառաջնակարգ հանրապետություններից մեկը: Բավական է հիշատակել, որ Ա. Կ. Մաղաքյանի կողմից մշակված լեռնային արոտների բուսականության ուսումնասիրման մեթոդիկական համարվում էր ամենակատարյալը եղածների մեջ և ներդրվեց ինչպես Անդրկովկասի մյուս հանրապետություններին, նույնպես և ՍՍՀՄ լեռնային երկրների արոտների ուսումնասիրության պրակտիկայում: Բուսական ծածկույթի ուսումնասիրման նոր մեթոդ մշակեց նաև Գ. Դ. Յարոշենկոն: Սակայն Հայրենական պատերազմին հաջորդող տարիներին գեոբոտանիկայի բնագավառում աշխատող առաջատար աշխատակիցները տարբեր առիթներով հեռացան հանրապետությունից: Մեխանիկորեն լիկվիդացվեց ՀՍՍՀ ԳԱ բուսաբանական ինստիտուտի մինչ այդ ղեկավար դեր կատարող գեոբոտանիկայի և էկոլոգիայի սեկտորը:

Վերջին երկու տասնամյակներում, գեոբոտանիկայի բնագավառում կադրերի անբավարար համալրման պատճառով, Հայաստանի բուսական ծածկույթի ուսումնասիրությունը կատարվում է դանդաղ և մասնատված՝ սկզբում անտառագիտության և էկոլոգիայի սեկտորում՝ Լ. Բ. Մախատաձեի ղեկավարությամբ, իսկ վերջինիս Թբիլիսի տեղափոխվելուց հետո՝ անտառագիտության, բույսերի կարգաբանության սեկտորներում և Արագածի կենսաբանական կայանում:

Այս շրջանում կատարված կարևորագույն գեոբոտանիկական աշխատանքներից անհրաժեշտ է նշել կիսաանապատների, աղուտների և ճահճուտների բուսականության մանրազնին գեոբոտանիկական ուսումնասիրությունները և քարտեզագրումը [6, 7, 34, 35]: Տեսական ու գործնական հետաքրքրություն են ներկայացնում նաև ալպյան գորգերի՝ որպես ինքնուրույն բուսական տիպի բիո-էկոլոգիական առանձնահատկություններին նվիրված ուսումնասիրությունները [38, 39], Սևանա լճի ջրերից աղատված հողագրոունտների բուսականության զարգացման դինամիկային նվիրված աշխատությունը [23]:

Հանրապետության բուսաբանները առանձնակի ուշադրություն են նվիրում անտառաբուծական հարցերի լուսաբանմանը: Այս բնագավառում կատարված աշխատանքներից արժե հիշատակել Հայաստանի հաճարուտների, կաղնուտների և քսերոֆիլ նոսրանտառների, մանրազնին ուսումնասիրությունները: Բուսաբանական ինստիտուտում 1963 թ. անտառաբուծության բաժնի կազմակերպումից հետո, էլ ավելի լայն թափ ստացավ հանրապետության անտառային բուսականության ուսումնասիրման քարտեզագրման և նրանց արտադրողականության բարձրացման առավել ակտիվալ հարցերի պլանային մշակումը: Առանձնակի ուշադրություն է դարձվել Սևանա լճի ջրերից աղատված հողագրոունտների անտառապատման կենսաբանական հիմունքների մշակմանը [50]: ՀՍՍՀ անտառային տնտեսության պետական կոմիտեի հանձնարարությամբ կազմված է Հայկական ՍՍՀ-ի անտառային բուսականության քարտեզ 1:200000 մասշտաբով [36] և այլն:

Ներկայումս Հայաստանի արտակարգ հարուստ և բազմազան բուսականության ուսումնասիրման գործը բարձիթողի է արված բուսաբանական ինստիտուտի կազմում գեոբոտանիկայի բաժին շիֆինու պատճառով: Հայաստանի բուսաբանական ինստիտուտը թերևս միակն է միութենական համանուն ինստիտուտներից, որտեղ չեն ծավալվում ինտենսիվ գեոբոտանիկական աշխատանքներ: Մինչդեռ հենց այդ գիտության հետ են առնչվում ժողտնտեսության համար հույժ կարևոր այնպիսի խնդիրներ, ինչպիսիք են կենդանական աշխարհի սնուցման պրոբլեմը, բուսական ծածկոցի տնտեսական էֆեկտիվության բարձրացման ուղիները, էրոզիայի ենթարկված հողերի յուրացումը, անապատային ու կիսաանապատային ցածրարժեք ֆիտոցենոզների փոխարեն անտառաշերտեր կամ բարձրարժեք այլ կուլտուր-ֆիտոցենոզներ ստեղծելը, ոչնչացման եզրին կանգնած բարձրարժեք բուսական համակենցությունների վերարտադրումն ու տարածումը և այլն:

Գեորգոտանիկան Հայաստանում մեծ անելիքներ ունի բուսականության այնպիսի կարևոր ֆորմացիաների ուսումնասիրության ուղղությամբ, ինչպիսիք են մեր լեռնային տափաստանները, սուբալպյան բարձրախոտքը, անտառների և տափաստանների փոխհարաբերությունները և այլն:

Ներկա էտապում միութենական և արտասահմանյան բաղմաթիվ երկրներում մեծ դարգացման է հասել ինդիկացիոն գեորգոտանիկան, մինչդեռ Հայաստանը, ունենալով օգտակար հանածոների հզոր բազա, գուրկ է համանման աշխատանքների ծավալումից: Ինդիկատոր կամ ցուցիչ բույսերը անգնահատելի մեծ ծառայություններ կարող են մատուցել նաև աղուտ հողերի յուրացման գործում:

Գեորգոտանիկական գիտության կարևորագույն խնդիրներից է հանրապետության բուսական ծածկոցի մանրագնին քարտեզագրումը:

Բուսական ծածկոցի քարտեզի բացակայությունը խոչընդոտ է հանդիսանում բաղմաթիվ այլ բուսաբանական, հողագիտական, մելիորատիվ և գյուղատնտեսական աշխատանքների ճիշտ շրջանացման գործին:

ՀԱՍՏ ԳԱ Բուսաբանության ինստիտուտ

Ստացված է 11. VI 1970 թ.

А. М. БАРСЕГЯН

К ИСТОРИИ РАЗВИТИЯ ГЕОБОТАНИЧЕСКОЙ НАУКИ В АРМЕНИИ

Р е з ю м е

Историю изучения флоры и растительности Армении можно разделить на два основных периода—дореволюционный и послереволюционный. Растительность Армении привлекала внимание ботаников издавна, с начала XVIII века, со времени восхождения Турнефора на Арарат в 1702 г., когда было установлено поясное распределение растительности. Однако геоботанические исследования этого периода носили эпизодический и поверхностный характер.

С установлением Советской власти начинаются более планомерные исследования Армении флористического и ботанико-географического характера. Первыми исследовательскими очагами по изучению растительности республики явились высшие учебные заведения: Ереванский государственный университет, Сельскохозяйственный и Зооветеринарный институты. Позже изучение флоры и растительности велось и в Институте животноводства в отделе луговодства и кормодобывания.

С организацией Армянского филиала АН СССР был основан сектор геоботаники и экологии. Началось интенсивное фитоценологическое обследование всех типов растительности. Последние, получая с каждым годом все большее и большее развитие, отвечают запросам практики и требованиям народного хозяйства Армянской ССР. Они способствуют освоению и лучшему использованию разнообразного и богатейшего растительного покрова страны.

Л И Т Е Р А Т У Р А

1. Агабабян Ш. М. Горные сенокосы и пастбища. М., 1959.
2. Агаджанян Г. Х., Минасян А. К. Тр. биол. ин-та Арм. ФАН СССР, 1, 1939.
3. Агаджанян Г. Х. Сорная растительность Армении, тт. 1, 2, 3, 1957—1965.
4. Араратян А. Г. Тр. Ер. сельхоз. ин-та, 1, 1936.
5. Араратян А. Г., Казарян Е. С. Тр. Ер. сельхоз. ин-та, 1, 1936.
6. Барсегян А. М. Водно-болотная флора и растительность Араратской равнины. Канд. дисс., Ереван, 1959.
7. Барсегян А. М. Тр. Бот. ин-та АН АрмССР, XV, 1965.
8. Гроссгейм А. А. Матер. по районированию ССР Армении, 2, 1928.
9. Гроссгейм А. А. Журн. Русск. Бот. общ., 9, 1924.
10. Долуханов А. Г. Тр. Бот. ин-та АрмССР, VI, 1949.
11. Зедельмейер О. М. Изв. Тифлисск. полит. ин-та, II, 1925.
12. Зедельмейер О. М. Басс. оз. Севан, II, 2, 1931.
13. Зедельмейер О. М., Гейдеман Т. С. Бюлл. Закавказ. ОИИВХ, 9, 1931.
14. Зедельмейер О. М. Бюлл. орг. ком. съезда по изуч. произв. сил ЗСФСР, 3, 1931.
15. Зедельмейер О. М. Басс. оз. Севан, III, 3, 1933.
16. Иванова А. В. Тр. Бот. ин-та АН АрмССР, IV, 1946.
17. Казарян Е. С. Тр. Бот. ин-та Арм. ФАН СССР, I, 1941.
18. Казарян Е. С. Микроэлементы в луговопастбищном хозяйстве Армянской ССР. Докт. дисс. Ереван, 1965.
19. Калантар А. А. Алагезские казенные летние пастбища. Тифлис, 1889.
20. Калантар А. А. Тр. Кавказ. общ. сельск. хоз., 1, 1820.
21. Кара-Мурза Э. Н. Басс. оз. Севан, I, 1, 1929.
22. Кара-Мурза Э. Н. Басс. оз. Севан, II, 2, 1931.
23. Карапетян Р. А. Зарастание и смена растительности на обнаженных грунтах оз. Севан. Канд. дисс., 1960.
24. Кузнецов Н. И. Басс. оз. Севан, II, 2, 1930.
25. Магакьян А. К. Тр. эксп. по обсл. сельск. хоз. ССРА, серия 3, в. 1, 1930.
26. Магакьян А. К. К классификации растительных формаций Армении Сельхозгиз, Ереван, 1933.
27. Магакьян А. К. Тр. эксп. по инвентар. корм. угодий АрмССР, 1 (2), 1939.
28. Магакьян А. К. Растительность Армянской ССР, М.—Л., 1941.
29. Магакьян А. К. Тр. Ерев. зоовет. ин-та, VI, 1942.
30. Магакьян А. К. Этапы развития высокогорных лугов Закавказья. Ереван, 1947.
31. Магакьян А. К. Тр. ин-та живот. АрмССР, 2, 1950.
32. Махатадзе Л. Б. Тр. Кировак. лесооп. ст., 1, 1941.
33. Махатадзе Л. Б. Дубравы Армении. Ереван, 1957.
34. Мирзоева А. В. Тр. Бот. ин-та АН АрмССР, X, 1956.
35. Мулкиджанян Я. И., Блжегян А. М. Сб. научн. тр. Арм. отд. Всес. бот. общ-ва, V, 1970.
36. Мулкиджанян Я. И., Цатурян Г. М. Карта лесов Армянской ССР, Ереван, 1969.
37. Мухина-Троицкая Е. Г. Тр. Ерев. гос. ин-та, 1, 1936.
38. Наринян С. Г. Тр. Бот. инст. АН АрмССР, XIII, 1962.
39. Наринян С. Г. Альпийские ковры Армении. Докт. дисс., Ереван, 1967.
40. Оганесян А. Б. Тр. Ер. Гос. ун-та, XVI, 1941.
41. Тахтаджян А. Л. Изв. Гос. геогр. об-ва, 68, 3, 1936.
42. Тахтаджян А. Л. Тр. Арм. ФАН СССР, II, 1937.
43. Тахтаджян А. Л. Тр. Бот. ин-та Арм. ФАН СССР, 2, 1941.
44. Тахтаджян А. Л. Тр. Бот. ин-та АН АрмССР, IV, 1946.
45. Троицкий Н. А. Сенокосы и пастбища Армении. Ереван, 1932.
46. Троицкий Н. А., Казарян Е. С. Тр. Всес. зоовет. ин-та, I, 2, 1935.
47. Федоров А. А. Изв. Арм. ФАН СССР, 4—5, 1940.

48. Федоров А. А. Изв. Арм. ФАН СССР, 9—10, 1942.
49. Федченко Б. А. Землеведение, 7, 1900.
50. Хуршудян П. А. Проблемы ботаники, VII, М.—Л., 1965.
51. Цатурян Т. Г. Тр. Ер. гос. ун-та, IX, 1939.
52. Ярошенко Г. Д. Лесоводство, 7—8, 1926.
53. Ярошенко Г. Д. Экономич. вестник Армении, 6, 1926.
54. Ярошенко Г. Д. Сов. ботаника, 3, 1935.
55. Ярошенко Г. Д. Буковые леса Армении, Ереван, 1962.
56. Ярошенко Г. Д. Изв. Арм. ФАН СССР, 4—5, 1940.
57. Ярошенко П. Д. Тр. Бот. ин-та Арм. ФАН СССР, III, 1941.
58. Ярошенко П. Д. Тр. Бот. ин-та АН Арм. ССР, IV, 1946.
59. Ярошенко П. Д. Смены растительного покрова Закавказья, М.—Л., 1956.
60. Koch K. Catalogus plantarum quas in itinere per Caucasicum Georgian Armeniam-que annis 1838 et 1836. „Linnaea“, XV—XVII, 1841—1843.
61. Koch K. Reise durch Russland nach dem Kaukasischen Isthmus in den Jahren 1836—1838. Stuttgart und Tübingen, I, IV, 1842—1843.
62. Koch K. Karte von dem Kaukasischen Isthmus und von Armenien. Berlin, 1850.
63. Tournefort P. Relation d'un voyage du Levant fait par ordre du Roy etc. XXX, 1, 2. 1717.